Прегледни научни рад
УДК:341.231.14:342.727(4)
ДОИ:10.7251/ZND2601305V

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА У ЕВРОПСКОЈ КОНВЕНЦИЈИ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Вања Васиљковић, докторант на Факултету за европске правно-политичке студије у Београду[200]

Абстракт: *У раду се анализира слобода изражавања као једно од основних људских права и темељни елемент демократског друштва. Посебан акценат стављен је на право на слободу изражавања у оквиру Европске конвенције о људским правима, са освртом на нормативни садржај члана 10 и његово тумачење у пракси Европског суда за људска права. Рад разматра значај овог права за функционисање демократских институција, јавну дебату и заштиту плурализма мишљења. Посебно је обрађен однос између слободе изражавања и слободе мишљења, као и њихова међусобна условљеност. Указује се и на границе овог права, односно на могућност његовог ограничења у складу са прописаним условима, уз примену принципа неопходности и пропорционалности. Циљ рада је да се сагледа домет и значај слободе изражавања у савременом правном поретку, као и њена улога у очувању демократских вредности.*

Кључне речи: *слобода изражавања, слобода мишљења, Европска конвенција о људским правима, људска права, ограничења права.*

Увод

Данашњи свет је одређен и суштински функционише кроз идеју о праву и правди. Људска права се убрајају у основне вредности савремене цивилизације и она постају предмет опште бриге и међународне одговорности. Њихова заштита има универзални карактер и не може се заштитити искључиво границама суверених права држава. Кроз демократизацију друштва огледа се и поштовање најважнијих људских права, као и степен заштите сваког појединца коме се гарантују сва уставна и законска права у држави.

У светлу савремених друштвених и политичких развоја, права грађана, а посебно слобода говора, представљају основне стубове демократског друштва. Република Србија, као суверена држава, унапређује свој систем заштите људских права у складу са међународним стандардима и уговорима који су потписани и ратификовани.

Ипак, ослобођена слобода говора у Републици Србији се сусреће са изазовима и контроверзама који се тичу балансирања између слободе говора и заштите других важних права и друштвених интереса.

Слобода говора има кључну улогу у демократским друштвима и представља основу за остваривање других права и слобода грађана.[201] Она омогућава критичко разматрање власти, обогаћује јавни дијалог, и доприноси иновацијама и разноликости мишљења. Оптимално балансирана слобода говора може допринети напретку и развоју друштва.

[200] vanjavasiljkovic@gmail.com

[201] Ивошевић, З: *Слобода изражавања и права личности у медијском амбијенту*, Зборник радова Правног факултета у Нишу: Тематски број - Медији и људска права, LXI, Ниш, 2012, стр. 72-73.

Европска конвенција о људским правима

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода усвојена је 4. новембра 1950. године, ступила је на снагу 3. септембра 1953. године и од тог тренутка се континуирано примењује, и истовремено унапређује и у материјалном и процесном смислу. Наиме, како су се временом схватања о људским правима развијала и ширила, то су уз Конвенцију усвајани додатни Протоколи. Велики допринос прилагођавању Конвенције савременим токовима дао је и Европски суд за људска права, својим схватањем Конвенције као живог инструмента. Истовремено, трансформисан је и систем надзора над применом Конвенције и од политичког развио се у правни. Улога и значај који се Европској конвенцији придаје у унутрашњим уставним системима могуће је сагледати имајући у виду каталог основних права који она садржи, њену правну природу и место које јој припада у хијерархији унутрашњих правних аката.[202]

Након недаћа у Другом светском рату и невиђених страхота у 20. веку, Европа је решила да предузме значајне кораке у погледу заштите људских права и основних слобода, изван онога што је предвиђено на националном нивоу. Након припремног рада, први конгрес Европског покрета, који је настао на основу приватне иницијативе, одржан је у Хагу, у мају 1948. године. Поред оснивања Европске Парламентарне скупштине, која је била основ будуће уније Европских држава, захтевано је доношење Повеље људских права, која би била заштићена пред Европским судом правде. Иницијални резултат тога је било доношење Статута Савета Европе, око кога су се ујединиле слободне, демократске државе Западне Европе.[203] Савет Европе основан је 1949. године са циљем да омогући ближу сарадњу и веће јединство између европских држава које су прихватиле вредности демократије, поштовање људских права и владавине права. Основан на почетку хладног рата, Савет Европе је представљао зачетак западноевропске политичке организације и имао је улогу својеврсног „чувара“ западноевропских либералних вредности у идеолошком сукобу са комунизмом.[204]

Исте, 1949. године, настао је и Нацрт Европске конвенције, који је припремио међународни комитет састављен од правних експерата. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода потписана је 4. новембра 1950. године у Лондону од стране „влада европских земаља које су сличних погледа и имају заједничко наслеђе политичких традиција, идеале, слободе и владавине права” и „потврђујући изнова своју дубоку веру у оне основне слободе, које су темељ правде и мира у свету.”[205]

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода настала је на рушевинама Европе, постављајући један здрав и снажан темељ заштите људских права на европском нивоу. Тако се на челу са Европском конвенцијом, паралелно са економском изградњом, одвијала и рестаурација демократских институција, и постепено се изграђивао један свеукупан систем заштите људских права. Европска конвенција замишљена је као „систем раног реаговања” (*early weaking system*) који треба да спречи да државе западну у тоталитаризам, односно да има улогу својеврсног „појаса за спасавање“, којим треба обухватити оне повреде основних права које су измакле ригорозној контроли домаћих судова,

[202] Обрадовић, М, Марковић, З: (ур). *Европска Конвенција о људским правима – практична примена,* Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2007, стр. 87.

[203] Domien, G: *Short guide to the European Convention on Human Rights*, Counsil of Europe, 2005, стр. 54.

[204] Видети више у: Ђерић, В: *Чланство државе у Савету Европе: услови, поступак пријема и надзор над извршењем обавеза*, Београд, 2001, стр. 9-12.

[205] Преамбула Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (Службени лист СЦГ-Међународни уговори, бр.9/2003)

пре свега, уставних судова, односно, судова који пружају еквивалентну заштиту уставних права.

Настала као одговор на масовно кршење људских права, током Другог светског рата, примарни циљ Конвенције је био да осигура колективно обезбеђење уживања основних људских права, пре свега, оних садржаних у Универзалној декларацији о људским правима (1948). Европски систем заштите права оличен у Европској конвенцији у центру пажње ставља појединца и његова права, за разлику од других сличних уговора који се више баве систематским и масовним кршењима. Конвенцијом је установљено право на појединачну представку, чиме су појединци и организације добили право да оспоравају одлуке својих влада путем поступака у Стразбуру, тако што ће своје предмете изнети Европској комисији за људска права (основаној 1954. године), а потом и Европском суду (основаном 1959. године). Европска конвенција је један од првих докумената заснованих на објективним стандардима и на праву појединца да траже заштиту од злоупотреба државних власти.

Право индивидуалне петиције је један од највећих искорака који Европска конвенција уноси у систем заштите људских права. Заштиту пред Европским судом за људска права може тражити било које лице, држављанин било које државе чланице Савета Европе, али и лица која то нису: странци, избеглице, емигранти, азиланти и апатриди. Довољно је да се лице позива на пропуст државе у погледу пружања одговарајуће заштите, односно на кршење одредби Конвенције.[206]

Давање права на индивидуалну представку је било револуционарно у многим видовима, али је то, пре свега, значајно посматрати са аспекта представе о „независном суверенитету државе у области људских права".[207] Људска права су веома дуго била у искључивој надлежности држава и сваки покушај интернационализације овог питања је схватан повредом суверених права. Када је прихваћено да се међународним уговорима регулише област људских права, следећи корак који је требало предузети односио се на успостављање ефективног надзора над поштовањем поменутих уговора.

Признавање могућности држави уговорници да поднесе саопштење уколико сматра да друга уговорница не извршава одредбе међународног уговора, државе су прихватиле „тешка срца", али никако нису могле да прихвате непосредан захтев појединца за међународноправном заштитом. Такав акт државе су виделе као непријатељски акт, акт који омогућава мешање у њихове унутрашње послове и атак на њихову сувереност. Са стварањем повољнијих услова у међународним односима слаби и бојазан од неоправданог покретања поступка заштите од стране појединца. Овакав развој могао је да се оствари најпре „у државама блиским по политичким, идеолошким, историјским и другим погледима, јер је постојало узајамно поверење и разумевање, а самим тим и мање бојазни од злоупотреба петиција појединаца".

Управо такав систем из поменутих разлога је почео да функционише под окриљем Европске конвенције и Савета Европе. Међутим, у оквиру овог система стиче се утисак да сувереност држава чланица Савета Европе није била на великим искушењима. Наиме, појединци, невладине организације могу се обраћати Европском суду, након што су искористили сва унутрашња правна средства, а што се тиче међудржавних интервенција само 13 пута је био покренут поступак против других држава уговорница због непоштовања одредаба Конвенције. Следећа значајна карактеристика Конвенције јесте у томе, што је каталог

[206] Ђајић, С: *Заштита људских права и слобода у пракси Европског суда за људска права индивидуална заштита, тумачење Конвенције и ефикасност европског система*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр.7-8, 2001, стр. 344.

[207] Лич, Ф: *Обраћање Европском суду за људска права*, Београд, 2007, стр. 7.

грађанских и политичких права садржаних у њој дат у општим терминима. Такав концепт оставља значајан простор за Европски суд за људска права и националне судове да прошире утицај Конвенције на многе области права, за које сматрају да треба да буду обухваћене. Наравно, да ли ће Конвенција имати овај прожимајући ефекат зависи од многобројних фактора, који су јединствени у сваком националном систему у коме се примењује.[208]

У тренутку настајања, Конвенција је представљала минимум стандарда људских права о којима су европске државе могле да се договоре пре више од 50 година, што је био само почетни „замајац“ у њеном даљем утицају. Успостављањем Европске комисије и Европског суда за људска права, Конвенцији је „удахнуло“' живот и у пракси ових органа она се претвара у „живи“ инструмент, који се и дан данас развија. Истовремено, уз Конвенцију су доношени Протоколи, који су у великој мери проширили њену првобитну основу, чиме је она постала незаобилазни инструмент заштите људских права и у 21. веку. Конвенција је настала у доба у коме је доминирала „политика идеологије“ и када је у Европи постојала оштра подељеност око основаности либерализма и ауторитарних алтернатива левице и деснице, док је пак, Савет Европе наглашавао потребу сарадње и тежњу ка већем јединству. Европска конвенција се од 50- их година до краја 80-их година прошлог века примењивала само у земљама Западне Европе. Одлуком да прихвати источноевропске државе које су раскинуле са комунизмом, Савет Европе је ушао унову фазу свог постојања, што му је улило нову животну снагу.

Применом у земљама Централне и Источне Европе, Конвенција започиње свој „други“ живот, играјући кључну улогу у повезивању Истока и Запада. Приступање Европској конвенцији и чланству у Савету Европе је било од изузетне важности за земље некадашње социјалистичке орјентације, које заузимају ново место под европским „кровом“ желећи да се приближе Европској унији. Наиме, чланство у Европској унији подразумева озбиљну реформу правног система и усклађивање са успостављеним европским стандардима, а први корак на том путу је усклађеност система заштите људских права са стандардима које поставља Европска конвенција и Европски суд за људска права. Ратификација Европске конвенције и приступање Савету Европе, тако је постала нека врста „предворја“ Европске уније.

Каталог људских права и слобода садржаних у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода треба разумети у смислу његове функције, а то је предузимање првих корака колективног спровођења права садржаних у Универзалној декларацији. Стога, сврха Европске конвенције је била прописати одређена људска права која су 1948. године прокламовали Уједињени народи у Универзалној декларацији, обавезујућим споразумима, и истовремено предвидети надзор над применом тих одредби. „За сада је пожељно ограничити колективне гарантије на права и слободе које се практикују, након дугог коришћења и искуства, у свим демократским земљама.“[209]

Тако да су језгро Европске конвенције чинила права која су сматрана суштинским за интеграцију европске демократије, а о којима је било могуће постићи договор у погледу њихове формулације и што је још важније о међународном надзору над њиховим спровођењем. Права и слободе која се штите и гарантују Европском конвенцијом налазе се у првом делу и у Протоколима бр.1, 4, 6, 7, 12 и 13. Покретање и ток поступка пред Европским судом за људска права ближе се уређује Протоколима бр. 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11 и 14.

Европском конвенцијом се, већ на самом почетку, у члану 2 штити право на живот, као најелементарније и најочигледније право, и истовремено намеће обавеза државним властима да

[208] Buergenthal, T: *Interaction of National Law and Modern International Agreements: Some Introductory observations*, American Journal of Comparative Law, Vol. 18, 1970, p. 236.

[209] Савет Европе, Конститутивна скупштина, прва седница, Извештаји 1994 (1949), стр. 1144.

штите „свачије право на живот“ уз забрану хотимичног одузимања живота. Највећи проблем у тумачењу овог права у пракси тиче се питања почетка и краја физичког живота људских бића, а то су пре свега питања везана за абортус и еутаназију. У вези са овим питањима, не постоји консензус ни на унутрашњем, ни на међународном плану, тако да се ни у пракси органа у Стразбуру није могло далеко одмаћи. Стога, имајући у виду осетљивост ових питања, препушта се државама да свака од њих одреди границе почетка и краја људског живота.

У вези са чланом 2 треба поменути и промене које су се односиле на укидање смртне казне. Наиме, Протоколом бр. 2 у члану 6 укинута је смртна казна, сем у уско предвиђеним околностима. Протоколом бр 13 укинута је смртна казна у свим околностима и нико се не може осудити на смртну казну или погубити. Право на живот из члана 2 спада у листу права које по члану 15 став 2 Конвенције није дозвољено ограничити ни у каквим околностима. Члан 3 забрањује мучење, нехуман или понижавајући третман лица и изрицање нехуманих или понижавајућих казни. Овим чланом се штити морални и физички интегритет људских бића, а било који вид злостављања представља „флагрантну негацију човечности“.[210]

У пракси Европске комисије је уведена градација суровости у поступању односно кажњавању, почев од нехуманог поступања преко понижавајућег поступања до тортуре. Јасно је да поступак може бити такав да је на њега могуће применити све ове дефиниције, будући да тортура може бити нехумани и понижавајући поступак, а нехумани поступак такође и понижавајући. Питање да ли је поступак или кажњавање нехумано или понижавајуће мора се ценити према околностима конкретног случаја. Члан 3 је у пракси органа у Стразбуру често био предмет разматрања у вези са поступањем са затвореницима. Члан 3 Европске конвенције укључује једну од темељних вредности демократског друштва и укључен је у листу права која су проглашена неукидивим по члану 15 став 2.

У природи Европске конвенције долазе до изражаја сва посебна својства међународних уговора о људским правима, а посебно у погледу система који је успостављен за заштиту права и слобода гарантованих њоме. Европска конвенција као међународни уговор о људским правима је један од првих докумената заснованих на објективним стандардима и на праву појединца да тражи заштиту од злоупотреба државних власти. Као уговор међународног права, она јесте уговор суверених држава, али и уговор чијим потписивањем држава прихвата дужности које има у односу на појединце, а не у односу на друге државе чланице.

Европска конвенција, обухватајући област људских права и успостављајући ефективан надзорни систем, несумњиво задире у област која је традиционално резервисана за уставно право и тако се појављује као место сусрета националног и међународног права. Иако изграђена на доктрини међународног уговорног права, Конвенција превазилази традиционалне границе које постоје између међународног и уставног права, представљајући својеврсну мешавину уставних и међународних елемената права.[211]

Данас, у готово свим државама чланицама национални правосудни органи, посебно уставни судови, све чешће истовремено реферишу на Европску конвенцију и одредбе националних устава када одлучују о неком праву или слободи. Унутрашњи устав тиме престаје да се ограничава на унутрашњи документ, уместо тога се „отвара“ ка међународном (уставном) праву. Држава се не повлачи пред међународним утицајима, већ се пре уклапа у међународну заједницу и прихвата међународно уставно право као део свог сопственог устава. У том смислу последњих година се оправдано указује на постојање „међународног допунског устава“, а тај епитет потпуно заслужено могла би да понесе Европска конвенција.

---

[210] Пауновић, М: *Јуриспруденција Европског суда за људска права*, Београд, 1993, стр. 52.

[211] Christoffersen, J: Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the ECHR, Copenhagen, 2008, p. 29.

Посебна природа Европске конвенције дошла је до изражаја и у пракси Европског суда за људска права. Тумачећи Европску конвенцију, Европски суд за људска права пошао је од тога да су основна правила међународног права за тумачење међународних уговора садржана у Бечкој конвенцији о уговорном праву из 1969. године[212] и указао да ће се у свом раду руководити члановима 31-33 ове Конвенције.[213]

Права и слободе које се штите и гарантују Европском конвенцијом налазе се у првом делу и у протоколима 1, 4, 6, 7 и 12. Људска права и слободе које су загарантоване самом Конвенцијом су:

- право на живот,
- забрана мучења, нечовечног и понижавајућег поступања,
- забрана ропства и принудног рада,
- право на слободу и безбедност (сигурност),
- право на правично суђење,
- право на поштовање приватног и породичног живота,
- слобода мисли, савести и вероисповести,
- слобода изражавања,
- слобода окупљања и удруживања,
- право на склапање брака,
- право на делотворни правни лек и
- забрана дискриминације.

Слобода изражавања

Европски суд за људска права најчешће препознаје, признаје и описује три типа слободе изражавања: политичко, комерцијално и уметничко. Чини се да постоји слагање између ЕСЉП и медијских правника да политичко изражавање има централну улогу у функционисању демократских друштава и да је зато тај тип изражавања најзаштићенији. На пример, поједини аутори, Клејтон и Томлисон (*Claiton and Tomlison*) сматрају да „суд конзистентно даје већу важност политичком изражавању, док на уметничко и комерцијално изражавање примењује мање ригорозне принципе“.[214] Са тим се слажу Никол, Милар и Шарланд (*Nicol, Millar & Sharland*) који кажу да „политички говор задобија највећи степен заштите“ од стране ЕСЉП. И на крају, овај став потврђују и Џанис, Кеј и Бредли (*Janis, Kay i Bradley*) наводећи да „говор који укључује политичка питања и политичке фигуре заузима централну улогу у функционисању демократског друштва.“[215]

Право на слободу изражавања у светлу Европске конвенције о људским правима

Слобода изражавања значи „негирање организованог и наметнутог идејног, интелектуалног и моралног инквизиторства, туторства и командовања у односу на мисао и личност човека. Ако се човеку одузме право да мисли, одузима му се право да уопште мисли,

[212] Vienna Convention on the Law of Treaties, Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 30/72.

[213] Случај Golder, пресуда од 21. фебруара 1975, European Court of Human Rights, Council of Europe, 1975, Series A No.18, par. 29.

[214] Clayton, R, Tomlinson H. (eds.): *The Law of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2000, p. 1067.

[215] Nicol, A, Millar G, & Sharland, A: *Media law and Human rights*, Blackstone's Human Rights Series, 15; The European System for the Protection of Human Rights, (eds. R. St. J. Macdonald, F. Matscher and H. Petzold), Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht-Boston-London; 470–481.

јер мисао ствара и носи човек. Слобода изражавања је, поред тога што је основно људско право, претпоставка и услов за низ слобода.“[216]

Слобода изражавања има централну улогу у заштити других права по Конвенцији. Без широке гаранције права на слободу изражавања коју штите независни и непристрасни судови, нема ни слободне земље, а нема ни демократије. Ова општа поставка је непорецива. Слобода изражавања је право само по себи, али и компонента других права која су заштићена по Конвенцијии може да буде у конфликту са другим правима која су заштићена по Конвенцији, као што је право на правично суђење, на поштовање приватног живота, на слободу савести и вероисповести. Када дође до таквих конфликата, Суд успоставља равнотежу да би успоставио првенство једног права у односу на друго. Дакле, може се рећи да свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примање и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе (чл. 10). Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа. Међутим, овде је неопходно истаћи да слобода изражавања није апсолутно право, већ је релативно право или другим речима, нека задирања у њега могу бити оправдана. Право на слободу изражавања се развило и произашло из права на слободу говора, а „настало је као јамство онима који мисле другачије од власти или другачије од већине својих суграђана.“[217]

Право на слободу изражавања један је од камена темељаца на којима почива развој савремене модерне демократије, остваривања традиција, циљева и идеала слободног друштва, слободних и равноправних појединаца у слободној и демократској друштвеној и државној заједници владавине права и устава. Уз то, истовремено је и „нужна претпоставка уживања бројних других права и слобода проглашених у Конвенцији.“[218] Пошто коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, односе „може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања обавештења добијених у поверењу, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства“ (ЕКЉП, чл. 10., ст. 1).

Право на слободу изражавања није само један од угаоних каменова демократије, већ је и предуслов за уживање многих других права и слобода зајамчених у Европској конвенцији. Због тог значаја, многи случајеви, чије је решење допринело успостављању стандарда тумачења основних начела Конвенције, покренути су поводом члана 10. Иако члан 10. има сличну структуру као и неки други чланови, тако што у првом ставу набраја заштићена права, а у другом наводи разлоге због којих се њихово уживање може ограничити, он има неке особине због којих се разликује од тих других чланова и које утичу на праксу. На пример, у првом ставу члана 10. сматра се да режим дозвола за обављање делатности у области радија, телевизије и приказивања филмова не спада у „мешање јавне власти“. Исто тако, изгледа да се у другом ставу државама оставља шире поље слободне процене него у другим члановима тиме што се додаје да „коришћење ових слобода подразумева дужности и одговорности“ и тако „може да буде подвргнуто“ разноврсном државном надзору.[219]

[216] Ђорђевић, Ј: *Уставно право*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 244-245.

[217] Арловић, М: *Право на слободу изражавања мисли*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, 53, 2/2016, стр. 381.

[218] Ibidem

[219] Domien, G: *Short guide to the European Convention on Human Rights*, Counsil of Europe, 2005, стр. 54.

Кроз богату праксу Европског суда за људска права може се уочити да се опсег заштите слободе изражавања проширио током година. У низ водича за тумачење члана 10. Европске конвенције истиче се да је кроз године суд исто тако искристализовао разлику између информација, у суштини - чињенице, односно идеја, у суштини - вредносних судова. Исто тако истиче се да слобода изражавања има активни и пасивни део. Новинари је активно користе, онај део који гарантује право изражавања, али исто је битан и пасивни део тог права. Тај део је код гледалаца и он им гарантује да они имају право да чују те вести и идеје. Због тога је и Европски суд за људска права истакао да ако се забрани или ограничи право изражавања, та одлука не штети само новинарима, већ и конзументима тих информација, јер они исто тако имају право да добију те информације.

Значај права на слободу изражавања

Заштита права на слободу изражавања налази се у основи демократије. Слобода изражавања доприноси расправама о питањима од јавног значаја и подстиче свеукупан развој сваког појединца. Насупрот томе, арбитрарне забране права на слободу изражавања карактеришу тоталитарне режиме где се политичка опозиција не толерише а индивидуално изражавање сматра опасним по друштвено јединство. Право на слободу изражавања је уско повезано са правом на слободу мисли и савести, заштићеним чланом 9, као и правима на слободу окупљања и удруживања, заштићеним чланом 11, Конвенције, која су такође суштинска права успешне демократије.

Права заштићена чланом 1063 не обухватају само право да се неко изрази о неком питању, већ и да прима информације и да има мишљење. Претпоставка за тако нешто је друштво које дозвољава слободну размену информација кроз бројне медије, укључујући штампу, телевизију, радио, књиге, часописе и слично. Суд је кроз своје бројне одлуке у вези члана 10. од почетка истицао значај права на слободу мишљења у демократском друштву. Тако је у предмету Handyside против Уједињеног Краљевства (1976), Суд утврдио (у ставу 49) да право на слободу мишљења: „Представља једно од суштинских темеља демократског друштва, основни услов за његов прогрес и развој сваког човека.“ Право на слободу изражавања је „суштинско за функционисање политичких процеса.“[220]

Слобода расправљања свих питања од јавног интереса је кључна за обезбеђивање одговорности на свим нивоима јавног живота. Без слободе примања и размењивања гледишта, јавност не може да учествује у демократском процесу, није у могућности да доноси одлуке на основу информација и тиме није у могућности да на делотворан начин има користи од избора и других облика утицаја на доносиоце одлука који поступају у име бирача. Такозвани политички говор представља суштину слободе изражавања, иако, како је напред наведено, то није једини облик говора који се штити. Он свакако повлачи највећу заштиту, обзиром да Суд дозвољава штампи и електронским медијима приличну ширину у критиковању, како политике, тако и политичара.

Упркос свом значају у демократском друштву, права заштићена чланом 10. Нису апсолутна, већ су предмет бројних дозвољених ограничења. Последња реченица члана10. став 1. предвиђа давање дозволе електронским медијима и биоскопским предузећима. Став 2. дозвољава одређена ограничења све док су она у складу са посебним критеријумима, нарочито, да су та ограничења: прописана законом, „неопходна у демократском друштву“, и да теже

[220] За разлику од чл. 9 који гарантује неометан и слободан унутрашњи, филозофски и психолошки живот појединца, чл.10 гарантује тзв. *forum externum*, односно слободу комуникације. Јакшић, А: Европска конвенција..., стр. 292.

једном од легитимних циљева назначених у ставу 2. Став 2. указује да је оправдање за ограничења да право на слободу изражавања подразумева „права и обавезе". У одређивању да ли је забрана дозвољена, Суд је дозволио државама „дискреционо право". Овај појам дозвољава државама одређену слободу у одређивању да ли се ограничење може сматрати неопходним или не, имајући у виду околности у тој држави или у одређеној ситуацији. Дискреционо право не спречава Суд да испитује ограничења слободе изражавања. На Суду је да одлучи да ли су образложења која је држава дала довољна с обзиром на њено дискреционо право. Члан 10. може бити предмет дерогирања у време рата или јавне опасности која прети опстанку нације, у складу са чланом 15.

Слобода мишљења

Слобода мишљења је основ сваког демократског друштвено-политичког система и не значи слободу појединца да мисли оно што хоће и да то мишљење никоме не саопштава по начелу да се нико не може позвати на одговорност за његове потајне мисли (*cogitatitones poenum nemo patitur*), већ укључује слободу изражавања мисли. Члан 10. утврђује да слобода изражавања „обухвата слободу да се поседује мишљење".

Поседовање мишљења је очигледно предуслов за њихово изражавање, јер то није „изражавање" само по себи (предмет Barthold против Немачке (1985)). Члан 10. такође, штити особе од неповољних последица да им се припише одређено мишљење на основу њиховог претходног јавног изражавања, а негативна слобода их штити од принуде да открију мишљење које поседују.

Закључак

Питање људских права, основних слобода и његовог практичног спровођења одувек је био велики изазов свакој цивилизацијској епохи. Људску слободу у најширем смислу речи треба схватити као човекову могућност да остварује како своје материјалне и духовне потребе, тако и своје људске квалитете. Европска конвенција је представљала први корак у спровођењу права садржаних у Универзалној декларацији о људским правима. Њен циљ односно циљ Савета Европе, под чијим окриљем је донета јесте постизање већег јединства између његових чланица, а очување и развијање основних људских права и слобода је један од начина на који том циљу треба стремити, потврђујући изнова своју дубоку веру у оне основне слободе, које су темељ правде и мира у свету и која се најбоље одржавају стварном политичком демократијом, са једне стране, и заједничким схватањем и поштовањем људских права од којих оне зависе, са друге стране.

Право на слободу изражавања као једно од најпознатијих грађанских и политичких права, један од угаоних камена демократије, заштићено је чланом 10 Европске конвенције. Слобода изражавања укључује слободу мишљења и слободу примања и саопштавања идеја, а предуслов је за уживање многих других права и слобода гарантованих Конвенцијом. Имајући у виду овакав значај слободе изражавања, многи случајеви, који су покренути поводом овог члана допринели су успостављању стандарда тумачења основних начела Конвенције. Неки од најважнијих случајева, у вези са чланом 10 односе се, на права листова на слободу изражавања, односно слободу штампе. Поменути члан Европске конвенције и људским правима гарантује слободу изражавања свакоме, односно и физичким и правним лицима. Штити се усмено и писмено изражавање, изражавање путем штампе, као и изражавање у уметничком облику. Дакле, штите се изговорене или написане речи, али и слике, штампани документи, радио програм, филмови, електронске информације. То значи да се штити свако изражавање, без

обзира на његов садржај и без обзира на чињеницу да ли је оно упућено од стране појединца, групе или од стране медија.

Ово је врло важно нагласити, јер обично не постоји опасност за ограничење слободе изражавања мишљења коју дели већина грађана. Зато је изражавање мишљења најугроженије када долази од стране мале групе, или појединца у погледу ставова који већину могу шокирати и узнемирити, и тада се мора посебно штитити. Међутим, слобода изражавања не може се штитити онда када води ограничењу или уништењу осталих људских права и слобода. Тако се једино ограничење у погледу садржаја поруке односи на „говор мржње" тј. ширење идеја које промовишу расизам и дискриминацију.

ЛИТЕРАТУРА:

12. Арловић, М: *Право на слободу изражавања мисли*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, 53, 2/2016.
13. Buergenthal, T: *Interaction of National Law and Modern International Agreements: Some Introductory observations*, American Journal of Comparative Law, Vol. 18, 1970.
14. Vienna Convention on the Law of Treaties, Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 30/72.
15. Domien, G: *Short guide to the European Convention on Human Rights*, Counsil of Europe, 2005.
16. Ђајић, С: *Заштита људских права и слобода у пракси Европског суда за људска права индивидуална заштита, тумачење Конвенције и ефикасност европског система*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, бр.7-8, 2001.
17. Ђерић, В: *Чланство државе у Савету Европе: услови, поступак пријема и надзор над извршењем обавеза*, Београд, 2001.
18. Ђорђевић, Ј: *Уставно право*, Савремена администрација, Београд, 1978.
19. Ивошевић, З: *Слобода изражавања и права личности у медијском амбијенту*, Зборник радова Правног факултета у Нишу: Тематски број - Медији и људска права, LXI, Ниш, 2012.
20. Лич, Ф: *Обраћање Европском суду за људска права*, Београд, 2007.
21. Nicol, A, Millar G, & Sharland, A: *Media law and Human rights*, Blackstone's Human Rights Series, 15; TheEuropean System for the Protection of Human Rights, (eds. R. St. J. Macdonald, F. Matscher and H. Petzold), Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht-Boston-London.
22. Обрадовић, М, Марковић, З: (ур). *Европска Конвенција о људским правима – практична примена,* Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2007.
23. Пауновић, М: *Јуриспруденција Европског суда за људска права*, Београд, 1993.
24. Преамбула Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (Службени лист СЦГ-Међународни уговори, бр.9/2003)
25. Савет Европе, Конститутивна скупштина, прва седница, Извештаји 1994 (1949).
26. Случај Golder, пресуда од 21. фебруара 1975, European Court of Human Rights, Council of Europe, 1975, Series A No.18, par. 29.
27. Christoffersen, J: Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the ECHR, Copenhagen, 2008.
28. Clayton, R, Tomlinson H. (eds.): *The Law of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2000.
29. Јакшић, А: *Европска конвенција о људским правима – коментар*, Београд, 2006.

FREEDOM OF EXPRESSION IN THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

Abstract: *The paper examines freedom of expression as one of the fundamental human rights and a cornerstone of a democratic society. Particular emphasis is placed on the right to freedom of expression within the framework of the European Convention on Human Rights, with a focus on the normative content of Article 10 and its interpretation in the case law of the European Court of Human Rights. The paper explores the significance of this right for the functioning of democratic institutions, public debate, and the protection of pluralism of opinions. Special attention is devoted to the relationship between freedom of expression and freedom of thought, as well as their interdependence. The limits of this right are also examined, particularly the possibility of its restriction under prescribed conditions, through the application of the principles of necessity and proportionality. The aim of the paper is to assess the scope and importance of freedom of expression in the contemporary legal order, as well as its role in safeguarding democratic values.*

Key words*: freedom of expression, freedom of thought, European Convention on Human Rights, human rights, limitations on rights.*